

derogationem divinae iustitiae ». Similiter S. Greg. : « quisquis contra Domini flagella semetipsum defendere ntitur, flagellantis iudicium evacuare conatur ; nam cum culpa sua se feriri negat, quid aliud quam iniustitiam ferentis accusat... iuste nunc corripitur, ut occultis iudiciis subderetur ».

Eadem etiam in exp. in. et apud Rupp. et Br. habentur, et similiter loquuntur Pin. Vav. Malv. Men. Tir. Gord. Deus igitur offendieulum illud, quod Iobi verba creare poterant, removet et propter offendieuli periculum Iobum vituperat. Mirandi sane sunt ita interpretes, qui hoc iuste fieri *nunc* demum agnoscunt, postquam *idem* in Eliu sermone acerbe reprehenderunt et ab Eliu disputationem de Dei iustitia frustra institui contenderunt. Est igitur iste loquendi modus Dei egregium documentum, quo Eliu sermones ac vituperationes in Iobum prolatae comprobantur. Id autem discriminis adest, ut Eliu ita a Iobo esse factum *asserat* (34, 5-9; 35, 2), Deus vero *interroget*. Eliu enim Iobi mentem non est assecutus, quippe qui acerbiores etiam expostulationes ita variis conditionibus adiectis temperavit, et in eum sensum locutus est, ut Deum iniustitiae proprie non accusaret. Deus autem *interrogat*, ut responsione Iobi coram amicis eliciat, qua demum ablata omni ambiguitate pateat, quid revera sentiat. Unde *interrogatio* a Deo ponitur, quia *species* iniustitiae Deo irrogatae revera aederal; supra vero 39, 32 id quod Iobus revera *fecit* (arguit Deum, conquestus est), per *assertionem* a Deo vituperatur; vocatur enim Dei reprehensor.

Per ironiam dicere pergit Deus : certe, qui ita Deum ad certamen iudiciale provocare audet, divino suo adversario suppar esse censendus est; quare v. 4 « *et si habes brachium sicut Deus et si voce similitonas* »? — *brachium* symbolum est potentiae, quam in subsequentibus ex rerum natura (tonitru) et divinae apparitionis maiestate et a v. 11 allusione facta ad varia Dei iudicia in impios exercita describit. Ironia vero adhuc continuatur : si Deo suppar es, manifesta tuam celitudinem, ut alii etiam divina in maiestate appareas; v. 5 « *circumda tibi decorum et in sublime erigere et esto gloriosus et speciosis induere vestibus!* » — Deus enim in turbine et tonitru apparenus Divinitatis symbolum prae se fert; tali adversario decet eadem vel saltem simili maiestate obviandum ire. Praeterea simile quid Iobus gloriabundus dixerat 31, 36, 37; quare tali ironia iure punitur. In hebr. *ornate maiestatem et sublimitatem* (cf. 22, 12, Is. 24, 14), *celsitudinem et gloriam* (cf. Ps. 104, 1) *indue!* Bene LXX et *vet. lat.* : « *assume igitur altitudinem et virtutem, gloriam et honorem vestire!* »

Si cum Deo contendere vel congregri audeat, ostendat praeterea similes potentiae suae effectus; unde v. 6 « *disperge superbos in furore tuo et respiciens omnem arrogantium humilia!* »! — hebr. *effunde fluctus*

favoris tui, respice omnem superbiam et humilia illam : ecce, ego uno obtutu clatum subverto; fac idem; cf. Ex. 14, 24 et *ecce respiciens Dominus super castra Aegyptiorum interfecit exercitum eorum, et subvertit rotas curruum...* et involvit eos in mediis fluctibus et Is. 2, 42, Ez. 22, 19. Hab. 3, 6. Ps. 67, 4. Cum emphasi repetit v. 7 « *respic cunctos superbos et confunde eos et contere impios in loco suo!* »! — i. e. subito, ita ut statim concidentes de loco suo iam non recedere vel ruinam effugere possint, uti Ps. 72, 18 *deieci eos, dum allecarentur*¹; conferri possunt Dei iudicia in diluvio, in Pentapolim, in Aegyptios. Plenam illorum destructionem effert v. 8 « *absconde eos in pulvere simul et facies eorum demerge in foream!* »! — in hebr. *in abscondito vulnus eorum obvolve* i. e. perpetua oblivione eos sepeli (*Male.*), ita eos dele, ut memoria eorum penitus oblivioni detur, vel ut quasi aperto terrae hiato absorbeantur; cf. 20, 7. — Iobus de statu florenti impiorum saepius conquestus est; ostendat igitur, si quid valeat, potentiam suam in iis perimendis, quorum fortunam aegre fert! Igregis ironia et ad Iobum pudore suffundendum facta. Cum huiusmodi potentiae documenta praebuerit, v. 9 « *et ego confitebor, quod salvare te possit dextera tua!* »; — hebr. *etiam ego laudabo te* i. e. praedicabo, potentiam tuam agnoscam, qua non sis indignus, qui mecum disceptes, et qua alieno auxilio iam non ad salutem et prosperitatem tuam indiges (cf. Is. 63, 5 — *Pin.*). « *Hic autem semper ea est comparatio, ut, cum quid sit Deus eiusque natura et officium cognoverimus, vicissim nos intueamur, ut id ex una parte Dei gloriam incomprehensibilem, ex altera tot miserias, quae in nobis sunt, magis elucere faciat* » (*Cord.*).

b) *Divinae potentiae documentum cernitur in Behemoth 40, 10-19.*

Iobus amicis dixerat : *nimirum interroga iumenta et docebunt te, et volatilia coeliet indicabunt tibi* (12, 7); iam ei aliud potentiae divinae documentum et simul humanae infirmitatis argumentum a Deo proponitur in *Behemoth*; uti Eliu ex rerum natura Dei maiestatem cluere probat (36, 26-33; 37, 1-24), ita Deus ipse candem arguendi seriem per plura etiamnum prosequitur; ita v. 10 « *Ecce Behemoth, quem feci tecum, foenum quasi bos comedet* »; — i. e. quem feci, sicut et te creavi; longius abest, quod S. Thom. placet : sexto die simul cum homine terrena animalia sunt producta (sim. Mar. *Cord. Vav.*); LXX et *vet. lat.* « *apud te* », ut tecum habitatet (cf. *Male.*).

1. Idem est sensus hebr. בְּלֹא בָּנָה sub se i. e. eo loco et statu, quo consistunt.

Men. Tir.); habes igitur hoc documentum potentiae divinae iuxta te; inde erudire! Iam quale animal? Veteres plerumque *elephantum* explicant (cf. *S. Thom. Est. Sa. Mar. Malv. Cod. Pin.*¹ *Cord. Tir. Gord. Vav. Calm.*), *Sanct. taurum* intelligi vult; verum recentiores communi consensu cum *Bocharto* (p. II. l. 3 ep. 15) *hippopotatum* describi iure dicunt; ad *hippopotatum* enim omnia ad amussim adaptantur².

Uti v. 10 indicat, primum ipsum animal describitur (v. 11-14), dein vitae eius ratio (v. 15-19). Primo loco fortitudine eius effertur v. 11 « *fortitudo eius in lumbis eius et virtus illius in umbilico ventris eius* »; — hebr. *ecce fortitudo in nervis ventris eius*³. Haec ventris firmitas minime quadrat in *elephantum*, quippe qui ea parte mollis est et vulneri maxime patens, optime vero in *hippopotatum*, qui ventre non minus quam reliquo corpore tectus sit et quasi *cataphractus* impene-trabilis corio tantas soliditatis et spissitudinis, ut hastis et missilibus non cedat. Porro v. 12 « *stringit caudam suam quasi cedrum; nervi testiculorum eius perplexi sunt* »; — plerumque intelligunt: inflectit, retorquet caudam, quae cum brevis sit et crassa et valde firma et tamen ab eo ad libitum moveatur, roboris argumentum est; *quasi cedrum* i. e. cauda est quasi cedri ramus ratione glabritatei, rotunditatis, spissitudinis, firmitatis (cf. *Bochart. Ros. W. Del. Zsch.*). Alii vocem arabico-hebr. *כָּנָס* explicant: *caudam formam et immobilem* habet; recte et immobiliter eam demittit (cf. *Hitz.*); femorum vel lumborum nervi implicati sunt i. e. multos magnosque nervos insertos habet et proin maximum robur; *כָּנָס* vox arabica est *femur*. Alia roboris documenta praebet v. 13 « *ossa eius velut fistulae aeris, cartilago illius quasi laminae ferreae* »; — ossa veluti tubi ahenei, ita firma, solida; vertebræ eius (*כָּנָס*) sicut vectes ferrei.

1. Qui alias multos allegat. — *Bash.* locutam omnia de vorante intelligit.

2. Ipsam nomen *Behemoth* aliо modo ad *hippopotatum* accommodare studiuntrunt. Et *Birch* quidem secutus *Champollionem* vocem hieroglyphice scriptam *bechama* legit, unde nominis quedam affinitas adesse videbat (cf. *The Speaker's Bible* ad h. 1.). At uti ex *Brugsch Lexic.* hierogl. p. 4030 videtur est, signa illa propter variantes scribendi rationes non *bechama* sed *cheb* legenda sunt et tale est *hippopotami* nomen apud Aegyptios; aliо eius animalis nomina vide *Zeitschr. I. aegypt. Spr.* 26 scil. *apit, reph*. — Alii ex voce copifica quam conformarunt explicare tentarunt *p-eh-mou-* (*p articulus; eh* hos; *mou* aqua); cf. *W. Del. Hitz. Zsch.* At etiam haec explicatio valde dubia est; nam haec vox copifica non inventur et secundum regulas linguae copisticae potius dicendum esset *p-mou-eh*.

3. *כָּנָס* nempe nervi sunt, ligamenta lacerti, tori ventris (cf. *Ges. W. Del. Hitz. Zsch.*); aliо *firmitatem* interpretantur (*Ros.*).

Tale animal robore praecipuum locum inter reliqua Dei opera occupat; ita v. 14 « *ipse est principium viarum Dei; qui fecit eum, applicabit gladium eius* »; — i. e. excellentissimum est specimen operum Dei, quae viae Dei dicuntur (cf. *Mar.* *κερδαστος* (*Aq. Sym. Theod.*)); hoc animal praecipuas ac primas partes obtinet inter reliqua (*Bash. Malv. Men. Pin. Le Hitz.*). Hebr. *porrigit gladium eius* i. e. Deus ei dedit, praebuit dentes exercitos, mollier flexos, acutos, paelongos, quibus tamquam *harpe* (*כָּנָס*) vel ense curvato¹ in modum falcis fruges demetit et etiam contra aggressores se defendit (*Ros. W. Del. Zsch. Hitz.*). Isto *gladio* bene² fit transitus ad vitae genus, ad pabulum eius; v. 15 « *huic montes herbas ferunt; omnes bestiae agri ludent ibi* »; — *hippopotamus* campos et agros noctu devastat, colles frugibus consitos; at non est animal ferox, carnivorum; quare reliquæ bestiae ibi *ludere* possunt. Quando fruges demessuit, placide quiescit satiatus. v. 16 « *sub umbra dormit in secreto calami et in locis humantibus* »; — *כָּנָס* quam vocem *S. Hier.* cum *Chald.* *כָּנָס* *umbram* explicuit, recentiores melius ex arabico interpretantur (secuti *Ibn Ganach* et *Saadia*, cf. *Fürst L.*) *de loto silvestri*³; neque LXX et *vet. lat.* per *umbram* explicant, sed « *sub omnimodo arboribus dormit* »; idem adverte pro v. 17 « *protegunt umbrae umbras eius, circumdabunt eum salices torrentis* »; — in hebr. *obtegunt eum loti arbusta umbra eius*, illa *umbra*, qua opus habet, quam expetit, opaca loca quaerit et *umbracula*; *textum lat.* explica: praebent ei *umbracula* illam, quam desiderat, *umbram* eumque fovent, a nimio quasi defendunt calore. Et in hac quiete neque aquarum subito irruentium mole ullo modo turbatur, cum etiam aquae ei sint familiares; v. 18 « *ecce absorbit fluvium et non mirabitur; et habet fiduciam, quod influat Jordanis in os eius* »; — hebr. proprie: *en, ein exsorat fluvius* (i. e. intumescat), *non tremit*, omnino non formidat, immo *fiduciam* habet, securus est ac quietus, si *prorumpat Jordan ad os eius*; *Jordanis* nomen pro quovis flumine h. l. poetice usurpatur eo magis, quia *Jordan* statis temporibus valde intumescit et proin optimam imaginem praebet aquarum cum impetu ingruentium, quarum tumorem *hippopotamus* secure fert — simili

1. Signo aliquo simili *hippopotami* nomen in hierogl. quandoque distinguitur; cf. *Brugsch* l. c.

2. Unde non opus est, cum *B.* secundum textum gr. lectionem hebr. *mutare*; neque adest in hebr. « *obscurus et affectus loquendi modus* ». *Chald.* et *Syrus* agnoscunt *gladium*, *Ps. 103*, 26 lectionem graecam minime confirmat, cum ibi de bellua marina sit sermo.

3. Fortasse nomen referri debet ad aegyptiacum *tzel* vel *tzar* rami, folia; cf. *Brugsch* l. c. p. 4677.

modo *νεκτης* et de Nilo et de flumine generatim adhibetur. Eadem imago maiore tamen hyperbole prolatâ in textu lat. exprimitur : integrum quasi fluvium ebit; neque si fluvius intumescens versus eum volvitur, e placida quiete surgit confusus, se ore et fauibus fluctus ingentes sine ullo incommode excipere posse.

Descriptio roboris eius absolvitur interrogacione, num capi queat v. 19 « *in oculis eius quasi homo capiet eum et in sudibus perforabit nares eius* »? — i. e. an aliquis eum capiet *in oculis* i. e. ipso cernente, manifesta vi. Vel sententia verti potest per *exhortationem ironicanam* : capiat eum aliquis, perforet nares eius (cf. *Ros. W. Hirz. Del. P.*); *quasi homo* ab interprete explicationis causa additum est vel ex v. 20 *huc assumptum*. — Sententia ita concepta ad roboris descriptionem maxime congrua est et ipsa difficultate comprobatur, quam praecipue veteres in capiendo hippopotamo experti sunt; narrant enim saepe magnam hominum multitudinem aperta vi belluam propter pellam durissimam telis et sagittis non potuisse superare, immo globulos etiam scelopetis cinctos saepe prorsus innocue corio conditi (cf. *Bochart. l.c. Ros.*).

Neque quod desit interrogacionis signum, aliquem offendere dehet. Nam deest saepe; deest in v. subsequenti in hebr., quem tamen omnes interrogative legunt. Et hoc loco id eo magis fieri debet, cum alias sensus congruus non habeatur. Nam hippopotatum *in oculis*, i. e. quasi scientem et advertentem facile capi, non est verum; id vero, quod *Zsch. vult*: si talis bellua placide captivitatem subeat, cur demum lobus de impiorum prosperitate excedenscit, cur non immanis belluae quietem placidam immitatur? orationis serie minime innuitur, neque verbis neque comparationi consonum est. Quare etiam probari nequit h. l. versio quam dat *Le Hir*: « Cependant le prend en face, on lui perce les narines pour le brider ».

Restat, ut interpretationis apud veteres communis paucis mentionem faciamus. Versione enim LXX et *vet. lat.* : « *hoe est initium figuram Domini quod fecit; illudatur ab angelis eius* » inducti sunt, ut de *diabolo* explicarent; cf. *S. Aug.* (de Gen. ad lit. 11, 20. M. 34, 439 — de Civ. Dei, 11, 15. M. 41, 330), *Theodoret.* in Ps. 103 (M. 80, 4703), *S. Hier.* (ep. 22. M. 22, 401), *S. Ephraem* ad h. l. — *Phil.* Behemoth by daemonibus unice explicat; *S. Greg.* pariter: « *quem sui Behemoth nomine nisi antiquum hostem insinuat?* »? eodem modo *exp. in Br. Rup.* Versio græca habet *πρέπει*; ut *Ol.* refert, alii vermes lobii ex putredine ortos interpretati sunt, alii adversarias potestates. Etiam *S. Chrys.* iam refert, multis *χαρακτήρι* diabolo explicare; addit: « *historiae vero ratio in primis habenda est, neque cum ad auditorem utilitas aliqua ex anagogia quoque redundare potest, id negligendum est.* » *S. Thom.* praeter literalē allegoricā¹ explanationem

¹ Allegoricae explanationis inter alias etiam mentionem facit *Bahr.*

reputat necessario indicari v. 14 *ipse est principium viarum Dei*; ita enim habet: « *sed quod proprietates horum animalium in figuram alterius describantur, manifestum est ex hoc quod proprietatis positis ad figuram pertinentibus subditur veritas; nam praeunius proprietas Behemoth, id est elephantis, quasi exponendo veritatem subdit: ipse est principium...* » Id enim exponi posse ait: quia Satan inter primas creaturas est conditus, vel etiam, quia secundum quosdam fuit excellentior inter ceteras creaturas, vel quod ipse praefert, quia in diabolo primo via Dei puniendi est inventa. Verum manifestum est, nos v. 14 ad allegoriam minime cogi, et rationem illam, qua *S. Thom.* exponi *veritatem* censuit, nullam esse (cf. v. 14). Multos huius interpretationis patronos recentes *Pin.*, qui illam fuse quoque proponit, neque tamen omnino approbat; nam observat, dum alia de bestia, alia de diabolo explicitur, uti interpretari frequentibus saltibus et transitionibus, deinceps ratione fortitudinem proponi Behemoth, qua aliorum animalium, quae non ad specimen malitiae et fraudis proferantur, sed ad commendandam divinam providentiam, potentiam, sapientiam; nuxum ergo, si de diaboli nequitia et improbitate accipiatur, praedificilem esse, dum alijs literaliter superstrui, quia illa quae in bestia ad commendationem Dei dicuntur, non possint statim ad vituperium et nequitiam in diabolo usurpari; « *oportuisset enim malitiam moralem daemonis in malitia naturali bestiae significari, saevitiam in crudelitate, turpitudinem in obscenitate, ingluviem in voracitate* »; denique interpretari minime sibi constare in unica allegoria ratione, sed suam quenque afferre significacionem sumunque symbolum.

Hilsee rationibus satia illa explanatio premitur; illam tamen proponunt et amplexuntur *Sa.*, *Cord.*, *Tir.*, et praesertim, fere excluso sensu literali, *Duguet*. Verum bene iam *Gord.*: « *neque quod alii intelligent de daemone, quadrat verbis textus* ». Et certe, *diabolum* proferri hoc contextu, cum de operibus Dei providentissimi et sapientissimi agatur, satis mirum foret. Et cur demum post alia animalia unus hippopotamus symbolum sit diaboli, quis probabiliter aliqua ratione suadere potest?

c) In Leviathan humana illustratur infirmitas¹ 40, 20-41, 2.

Homo infirmitatis suae iam v. 19 denuo admonitus est; huic arte inquitur; v. 20 « *An extrahere poteris Leviathan homo, et fane ligabis lingam eius?* »? — cf. 3, 8; *Leviathan* Ps. 73, 14; 103, 26 a LXX et *vulg.* vertitur *δράκων*; ita etiam Is. 27, 1 LXX, dum Iob 3, 8 τὸ μέγα πέτρος; veteres generatim maximum quandam pisces interpretant cete, vel balaenam (cf. *Cord. Sa.*, *Malv. Men.*, *Tir.*, *Est.*, *Mar.*, *Vav.*, *Cod.*, vel de pisce *mular*; aliorum multiplices sententias refert *Pin.*); sed recentiores iuremerito *crocodilum* agnoscunt, cui omnia quae dicuntur

apte convenient (cf. Bochart. ¹, Calm. W. P. Fillion etc.); et *fune ligabis*. . est expositio praecedentis hemisticthii; cum enim hamo pisces capiuntur, ori aut linguae hamus e fune pendens infigitur et lingua quasi ligatur (Men. Hirz.). Multis iam delineatur idem, crocodilum non posse capi; erat igitur hoc tempore Iobi vel auctoris res difficilima et inusitata; v. 21 « *numquid pones circulum in naribus eius, aut armilla perforabis maxillam eius?* » — hebr. *iuncum...* et *spina perforabis...* i. e. funem iunceum, σχίνος; videmus enim piscatores minitos pisces traecto iuncio per branchias ad os pendentes venundare; *spina* certe uncus, uncinus, vel ut alii volunt (Ros. W. Le Hir) annulus est ferreus per molliorem capitis anterioris partem circa maxillas transmissus, quo animal ad arbitrium ducatur, regatur, edometur. Unde v. 22 « *numquid multiplicabit ad te preces aut loqueretur tibi mollia?* » — animalis ita capti propter dolores ferocia frangitur, ut homini videatur blandiri, eum precari, ne dolores augeant etc. Sed nihil tale crocodilus, utpote qui capi non possit neque servituti subiici; unde v. 23 « *numquid faciet tecum pactum et accipies eum servum sempernatum?* » — scil. ut illi faciunt, qui resistere non possunt, qui in hostium victorumque manus se quibuslibet conditionibus ad servitatem parati tradunt. Nullo pacto homini vult *servire*. Sed neque ad ludum, ut aliae cieures hostiolae, et ad aliquam cum homine familiaritatem est paratus: v. 24 « *numquid illudes ei quasi avi, aut ligabis eum ancillis tuis?* » — *illudere* sensu bono h. l. uti *lusitare*, oblectari etc. uti fit, cum filo aut resticula pedi infecta aviculae ligantur et pueris pollueque ad iusum traduntur. Conferunt illud Catulli (2, 1, 3, 4): « *passer deliciae meae puellae.* »

Neque ad cibum vel venditionem potest capi et occidi ab homine; v. 25 « *concedit eum amici, dividunt illum negotiatores?* » — non id de Leviathan fieri potest, quod de thynnis v. gr. fieri solet, quos captos et in frusta concisos et muria conditos aut amicis donant piscatores aut negotiatoribus vendendos tradunt» (Men.).

Hebr. נַעֲלֵי (6, 27) S. Hier. explicat fere, ut 4 Reg. 6, 23; sim. LXX ἐπενθέτα, lat. « *saginatur* », Chald. « *faciente super eum prandium?* » sim. Ros. Mar. vet. lat. « *saginatur* », mercatorum exercere (cf. Cod. W. Hirz. Zech. P. Re- Malv. Alii interpretantur *pasci*, *mercatorum* exercere (cf. Cod. W. Hirz. Zech. P. Re- man). Idque, quia crocodilus armis illis, quibus homo uititur, est invictus; ita v. 26 ex hebr. *num impletis telis pelleme eius et harpagone piscium caput eius?* nam crocodili cutis durissima spiculis, missilibus, est impervia; נַעֲלֵי a נַעֲלָה (cf. נַעֲלָה Prov. 23, 2 *culler*) *secare, perforare* arma sunt acuta; נַעֲלָה ex etymologia dicit armorum

1. I. c. II p. 1. 5 ep. 16.

timentium genus; unde *sagitas, fuscinas, harpagones* interpretantur (cf. Cod. Malv. W. Hirz. Le Hir).

Crocodilum capi non posse, etiam S. Hier. expressit v. 26 « *numquid impletis sagenas pelle eius et gurgustum piscium capite illius?* » — certe ob oculos habuit S. Hier. תְּשִׁבֵּר, *obsepire, plectere, texere*; unde *sagena* transtulit.

Denum, cum res ita se habeat, ironice Iobus admonet: v. 27 « *pone super eum manum tuam; memento belli, nec ultra addas loqui;* » — hebr. *deest loqui*, idque bene; nam sensus est: experire, an eum possis capere; aggredere eum, et perpetuo recordaberis tam temerarii proelii et ausus neque ultra tale quid audebis. Nam aggressori tali res possime cedet: v. 28 « *ecce, spes eius frustrabitur eum et evidentibus cunctis praecepitabitur;* » — spe sua cadet; si tentarit, ab immanni bellua peribit, devorabit miser. In hebr. *ecce spes eius fuit mendax* (mentita est), *nonne iam ad aspectum eius prosternetur?* solo visu terribilis belluae iam prae terrore et horrore prosternetur (cf. Mar. Malv. Cod. W. Le Hir).

Iam descriptionis huius sequitur applicatio et doctrina: 41, 1 in hebr. *non est tam ferox, ut eum suscitet, et quis ille qui contra meam faciem sis stat?* i. e. nemo audet crocodilum lacessere aut in pugnam provocare, et nunc *a minore ad maius*: quis mecum audet creatore huius belluae eaque infinite potentiore manus conserere vel contra me consistere? Ita simul nervose indicatur, quem in finem ea omnia sint descripta. Textus lat. prima utiliter persona ¹: 41, 1 « *non quasi crudelis suscitaro eum; quis enim resistere potest vultui meo?* » — ea scil. loquendi forma, qua loquens de ipso enuntiat id, quod ab aliis fieri et de aliis intelligi vult; i. e. non ero tam audax et ferus; non ausim ego eum provocare; nemini suaderem, ut illum excitet; ergo minus, ut me lacessat! Quid aptius dici potuit, ut Iobus ab illo disceptandi cum Deo et rationab ab eo exigendi pruritus quam maxime afficeretur pudore? Ad talen animi sensum incutendum minuta illa descripicio et humanae impotentiae accurata per partes delineatio efficaciter valet.²

Et quantopere valeat ista conclusio *a minore ad maius*, Deus inculcat alia interrogatione v. 2 « *quis ante dedit mihi, ut reddam ei? omnia quae sub coelo sunt, mea sunt?* » — Deus potentiam suam et domi-

1. Uti Ag. et Theod. οὐδὲ μὴ ἀπλαγχύσω διαν ἐπεγέρθη αὐτόν.

2. Quare B. perperam hos versus collocat ante 38, 2, quasi prima sint Dei apparentis verba — sine ulla necessitate interna, sine ullo testimonii externi vestigio.

nium exhibet, liberimam quam habet omnium rerum potestatem, qua nulli aliquid debet, unde a nullo in ius vocari potest. Ecce Dei tituli, quibus Iobus nimiae temeritatis convincitur. Omnia ipse dedit, omnia ipsius sunt: ergo de omnibus liberrime disponit.

d) *Eius robore et membris commendatur Dei potentia 41, 3-15.*

Hanc potentiam robore huius belluae illustrat. Id primo generaliter enuntiat v. 3 in hebr. *non tacebo de membris eius, de ratione roboris et gratia armaturae eius* (cf. Mar. Malb. Cod. Vav. W. Le Hir) vel *structurae eius* (Del. Zsch. P.)¹. S. Hier. vertit v. 3 « *Non parcam ei et verbis potentibus et ad deprecadum compatis* »; — verba haec ad antecedentia nectenda sunt: si mihi liberum eum perdere (vel aliquem affligere?), propter nullius minas aut preces ei parcam, sed liberrime agam (cf. Cord. Tır.).

Iam membra crocodili describere incipit; praemittit vero interrogationem, qua indicat, accuratiorem investigationem crocodili pro homine non carere periculo; v. 4 « *quis revelabit faciem indumenti eius et in medium oris eius quis intrabit?* » — i. e. quis unquam ei abstulit indumentum, pellem; quis thoracem illum, quo obiectus est, ei admetit? In hebr. ad verbum: *in duplicitatem freni eius* (cf. Mar. Malb.), i. e. oris interioris, cui frenum vel capistrum inseri solet; unde: *in duplice seriem dentium quis manus immittet* (cf. Ges. W. Hirz. Del. Zsch. Hitz. P. Le Hir)? Eundem terrorem exhibet v. 5 « *portas vultus eius quis aperiet? per gyrum dentium eius formido* »; — quis valvas faciei eius, rictum oris immanem aperiet; hebr. ad verbum *circuatus dentium eius terror*, ordines dentium terribiles sunt. Crocodilus scil. sexaginta numero dentes, eosque maiores habet, quam pro ratione corporis, et in illis quosdam exsertos, alias ferratos et pectinatim coentes» (Bochart.).

Transit ad squamarum commissuras describendas, quibus dorsum obducitur; v. 6 « *corpus illius quasi scuta fusilia, compactum squamis se prementibus* »; — hebr. *dorsum* (ita γνω̄ Prov. 44, 3 — idem ac γνω̄)

¹. בְּרֵב cf. 18, 13; proprie de verbo *roboris*, i. e. de eo, quod de robore dicendum et praedicandum est (Hirz. Hitz. W.) vel de statu, conditione, modo roboris; בְּרֵב forma est aramaizans pro בְּרֵב (cf. γνω̄ et γνω̄); בְּרֵב cf. Ind. 17, 10 (*vestem* ibi vertit S. Hier.) est *dispositio*, conformatio partium, *structura*; vel *instructio* acti, *armatura*.

laminae scutorum; unde S. Hier. sensum bene expressit¹. Etiam alterum hemisticchium ad sensum optime vertit; ad verbum in hebr. *compactum sigillo arcto* i. e. dorsum vel unumquodque scutum arcte est conclusum et compactum, quasi sigillo. Id ulterius ponitur v. 7 « *una uni coniungitur et ne spiraculum quidem incedit per eas* »; — *squama squamae arcto committitur*, ita ut nulla rimula sit, ut ne aer quidem transmovere queat; praeterea nexus insolubili inter se firmissime adhaerent; v. 8 « *una alteri adhaerent et tenentes se nequaque separabuntur* »; — hebr. *connectuntur* (inter se) et non *divelluntur* i. e. telum vel hasta non potest nexus illos scutorum vel nodos squamarum dirimere. Bene Vav.: « usque adeo squamae cohaerent aliae ex aliis aptae et omnes inter se nexae et iugatae sunt, quasi facta testudine, siquidem cum scutis conferuntur ».

Iam aliqua *de gratia* (v. 3), decoro, terribili quadam maiestate subdit: v. 9 « *sternutatio eius splendor ignis et oculi eius ut palpebrae diluculi* »; — hebr. *sternutatio eius radiat lucem*; « *cum sternutat, per naras confortina actus spiritus tanto prorumpit impetu, ut scintillare videatur et flammis emittere; quod ideo huic animali frequentius accidere mihi est verosimile, quia ei solleme est, ut oculus ad solem obversis apricetur* » (Bochart.); unde aquarum per sternutationem eiaculaiones in radios solis splendescere dicuntur. Oculi crocodili rubro colore sub aqua fulgent, antequam emergat; unde comparatio cum rubicundo splendore aurorae. Ceterum tradit *Horapollo* de Aegyptiorum hieroglyphicis signis: « *auroram significantes oculos crocodili pingunt propterea quod ante totum corpus animalis oculi ex fundo apparent* » (cf. Ros. Calm. W. Del.). Quodsi ex aqua emerserit, vehementi anhelatione et impetu in aereum difflat aquas, quae ad solem resplendent; unde v. 10 « *de ore eius lampades procedunt, sicut taedae ignis accensae* »; — *faces, scintillae ignis exsiliunt* (hebr.), uti v. 9 *lucem splendescere* dicitur.

Bene Mar.: « *lampadas* vocat eam subtilem aquam, quam in sublime iacit, *scintillas aquam communiant in guttas* »; et Men.: « *ore enim candicantem et pellucidam aquae vim emittentes, lampades videntur eructare* ». Pergit in eadem imagine et hyperbole v. 11 « *de naribus eius procedit fumus, sicut ollae succensae atque ferventis* »; — i.e. insuper e naribus emitit aquae guttulas subtiles adeo, ut in modum fumi et pulveris prosilire videantur; « *vohemens respiratio et halitus densus fumi speciem exhibet* » (Men.), « *tum spiritus diu pressus sic effert* ».

¹. Alii: superbia sunt *laminae scutorum* vel *canales scutorum* i. e. quam superbe, magnifice, splendide compinguntur (cf. Mar. Malb. Cod. W. Del. Zsch.); sed versio S. Hier. quam Ag. quoque expressit (cf. Ol.), videtur preferenda (Vav. Hitz. Le Hir).

vescit et erumpit tam violenter, ut flammas ore et naribus videatur evomere » (Bochart.)¹.

Eadem imago hyperbolica cernitur in v. 12 « *halitus eius prunas ardere facit et flamma de ore eius egreditur* »; — tales enim sunt poetarum voces et comparationes v. g. Pindari, qui boves flammamardentis ignis e flavis malis spirare dicit (Pyth. Od. 4, 400, Virgilii: « *totoque ardentis ab ore scintillae absilunt, oculis micat acribus ignis* » Aen. 12, 401). Bene notat Calm.: « *haec autem omnia poetica sunt et elegantissima; neque vivido magis colore pingi potest bellua vorax, avida, violenta, crudelis* ».

Deinde ratione fortitudinis prosequitur, v. 13 « *in collo eius moratur fortitudo et faciem eius praecedit egestas* »; — hebr. *ante faciem eius* (ante eum) *exsilit terror* i. e. omnia terrore eius et horrore, ubicumque apparuerit, corripiuntur — pulchra antithesis: robur moratur et quiescit apud ipsum, reliqua metu et horrore eo viso dilabuntur². Id peculiare habet robur eius, ut ipsae partes carnis, quae moliores esse solent in aliis animalibus, firmae sint: v. 14 « *membra carnium eius cohaerentia sibi, mittet contra eum fulmina et ad locum alium non ferentur* »; — i. e. corpus gerit compactum, colligatum; particulae illae carnis, quae propendere solent et in aliis animalibus sunt laxae ac pendulae, in hoc cohaerent inter se; tota caro solida est (*Malv.*); immo ea est compages ac durities, ut vel ipsa fulmina ab impenetrabili corpore resilient neque ad interiora corporis ferantur, sed in ipso corporis tegumento deficiant (*Cord.*); vel: etsi quis fulmina in eum mitteret, non moverentur membra eius loco (cf. *Pin. Men. Tir.*), non caderet.

LXX habent οὐταγέεις ἐπ' ἀδρόν, οὐ σκληρήσεται, effundet super illum, non commovebitur; unde et textus hebr. נָשַׁׁב בְּשִׁׁבְעָנָה facile deprehenditur et versio S. Hier. declaratur: *mittet contra eum fulmina*, vel, ut aliorum³ olim

1. De vocibus hebr. cf. Ier. 1, 13; נָשַׁׁב (non, ut 40, 21) a radice arabica *ardere, ferve* derivatur: unde *fervor*, vel *crater, olla*. *Hitz.* ex voce saundersca (!) *q̄man lapis, ἔξων incus vocem explanat, vultque γάλαξος; aex significari, dein γάλαξιον γάλαξον, vas ex aere confectionum.*

2. LXX et S. Hier. pro נָשַׁׁב legerunt (vel saltem vertisse videntur) נָשַׁׁב uti complures codi. habent; perniciem quam affert (LXX ἀπόστρεψις, Ag. τίληπτις) et damnum S. Hier. exprimit; נָשַׁׁב est languor virium p[ro]a[ct]o[rum] terrore, ignavia; est tabes p[ro]a[ct]o[rum] angustia.

3. Cf. Lue. Brug., Pin., ita biblia Lovan. et Rob. Stephani. *Phil.* allegat quidem ad h. 1. pluit Dominus a Domino; attamen cum etiam fulmina legisse, patet ex eo, quod subdit: fulminatur autom a Deo draco diabolus, quando ignis Dei eloquisi de sanctis nubibus increpatur etc.

erat lectio *flumina*. Hebr. *verte*: *decidua carnis eius cohaerent* (firmiter adhaerent), *compactum est* (unumquodque eorum) *super eum, non movebitur*; vi verbi opere fusorio quasi metalli fusa et consolidata carnes ei adhaerere et firmari dicuntur¹; cf. *indurabitur*² v. seq.

Huic robori iungitur animus intrepidus, ferox, durissimus; ita demum bellua exsistit immanis et homini terribilis; v. 15 « *cor eius indurabitur tamquam lapis et struetur quasi malleatoris incus* »; — i. e. adeo impavidum et durum est, ut neque silici cedat neque incidi ferreae (*Cord.*). Hebr. *cor eius firmum est ut lapis, firmum ut lapis molaris inferior* (cf. *Mar. Cod. Vav. W. Zsch. P. Le Hir*); iste inferior molae lapis erat immobilis et durissimus³.

e) Item terrore eius et virtute invicta 41, 16-25.

Quia igitur tanto robori aequalem coniungit animi ferociam et crudelitatem, merito etiam viri fortes expavescunt; ita v. 16 in hebr. *si effert, pavent fortes; prae (cordis) contritionibus (prae terrore) conturbantur vel aberrant, diffugiunt* (cf. *Cod. Malv. Calm. W. Zsch. Del. Hitz. P. Le Hir*).

Est enim נָשַׁׁב *aberrare a scopo, labi*, in forma hithp. apte explicatur: *aberrare inter se; in conturbari, labi; et statu decipi et errare*; *cordis contritiones* hic ex contextu intelliguntur; sunt, uti Is. 65, 14 contritus spiritus, terrores, quibus cor et animus franguntur (נָשַׁׁב). נָשַׁׁב Chald. [et Syrus rite explicant *fortes vel robusti*; et S. Hier. explicuit *robusti* (Ex. 45, 15), *fortes* (Ez. 17, 13); cur hoc loco *angeli posuerit*, forte ex scriptione variante נָשַׁׁב multorum codi. dū explicatur; נָשַׁׁב eo sensu adhibuit, quo hithp. Num. 19, 12 et seq. 31, 19, 23 occurrit *sese expiare*.

Unde v. 16 « *Cum sublatu fuerit, timebunt angeli et territi purgabuntur* »; — explicant *nuntios, navigantes* (*Pin. Cord.*), vel *fortissimos* quosque (*Men. Tir.*); *purgabuntur* i. e. expiabant se, timore mortis reconciliationem cum Deo quaerent (ita *Sanct. Cord. Pin.*)⁴.

1. Ita vel. lat. habet: « *carnes corpori eius adhaerent, circumfusae ei et immobiles* ». M. 29, 111; Sym. σάρξ; αὐτὸν τερπερουματικόν ἔδειξεν.

2. Hebr. idem נָשַׁׁב his; in lat. *indurabiliter, struetur*.

3. נָשַׁׁב = particip. pass. a נָשַׁׁב; vix est h. l. fut. a נָשַׁׁב, uti 28, 2; 29, 6.

4. Uti bene Ag. οὐαταζίσσωνται λεγούσι; et Sym. ὡς τῇ κυνῆσσιν αὐτοῖς εἰλαβόθησονται λεγούσι.

5. Nam quod alii proferunt de aliis prae timore solutione — Sa, Mar. Tir. Val. Calm.

Et iure fortes conturbantur, nam arma omnia invalida sunt contra eum; ita v. 17 in hebr. *si attigerit eum gladius, non stabit, (non)lancea, sagitta*, i. e. nihil valent in eum, non insiguntur et haerent; idem in vulg. v. 17 « *cum apprehenderit eum gladius, subsistere non poterit, neque hasta, neque thorax* »; — i. e. arma nihil valent in eum; etsi pugnator sit hasta et lorica instructus, nihil proficiet¹. Et quantopere arma sint invalida, optime depingit v. 18 « *reputabit enim quasi paleas ferrum et quasi lignum putridum aes* »; — tam parum tangitur, quam si paleis vel ligno putrido percuteretur; adeo impenetrabile habet corium. Quare sagittis et fundis non potest fugari: v. 19 « *non fugabit eum vir sagittarius, in stipulam versi sunt ei lapides fundae* »; — hebr. *filius arcus* i. e. sagitta; cf. Lament. 3, 43 *misi in renibus meis filias pharetræ suæ*; lapides funda proiecti eum non magis terrefacunt, quam stipula; v. 20 « *quasi stipulam aestimabit malleum et deridebit vibrantem hastam* »; — superbam securitatem, contemptum aggressorum optime hic delineatum cernimus².

Spernit igitur hostilem impetum, et cum terribili quadam maiestate in terra (v. 21) et in aqua (v. 22, 23) versatur et præ omnibus horrore et robore excellit (v. 24, 25). Primo delineat, quomodo in terra, in litore sua relinquit vestigia v. 21 in hebr. *sub ipso acutæ testæ* (acumina testæ) i. e. habet in ima ventris parte squamas forma et duritie testis similes; id quod illustrari potest ex *Aeliano* (hist. nat. 10, 21): « in tergo et canda invulnerabilis exsistit, corticibus quippe cataphractus quasi et armatus squamis, quæ testis validis conchisque simillimæ sunt »; unde si corpus trahit per lutum, vestigia in luto apparent impressa quasi tribuli; *sternit tribulum super lutum* (cf. *Cod. Malv. VI. W. Del. Zsch. P.*), intelligunt ergo scuta eius aspera et squamosa, quibus ventri pars est obsita, quæ tribuli ferramentis similia repens vel iacent bellua in coenum molle imprimit.

Priore hemisticchio partem eodem modo expressit *Chald.*: « sub eo sunt lapilli acuti, quasi testa », *Aq. θεοντηρίου*; δοτρόνα acumina testarum; LXX illud *sub eo ita exprimunt, quasi crocodilus diceretur super testas illas cubare*: *i. στρεψοντι αὐτούς*

— quamvis, ut ait *Pin.*, ad foedi timoris naturam valde sit opportunitum, tamen nimis foedum est, neque Ez. 7, 17 suadetur, et insuper alienissimum a textu hebr.

1. **סְגִלָּת** ex arab. *sagittar* explicant (cf. *Hitz.*); **שְׁנַתְּבָת** similiter ex arab. *spiculum*, quod utique melius congruit, quam thorax (LXX et *S. Hier.* vocem componebant cum **שְׁנַתְּבָת**)

1 Reg. 22, 34 et **שְׁנַתְּבָת** 1 Sam. 17, 5, 38. 2 Chron. 26, 14; Neh. 4, 10 *lorica, thorax*.

2. **מַלְעָם** ἀν. *λεγ.* LXX, *Sym.* *σπέρμα* (*σφέρμα*); *Chald. secures*; *Syrus hostile*; *S. Hier.* *cam* LXX vocem reddidit *malleum* i. e. plagarum ictus (*Ol.*), vel *fustum*; ali *catapultam aut balistam* etc. interpretantur (cf. *Malv. Cod.*); ali *recentiores fustum*; ali *alter cf. de Rossi*.

δράλετον; *δράζει*, et *vet. lat.*: « *cubile eius sudibus ferreis praecutis* »; isti omnes igitur **וְרֹא** rite explicant, eandem vocem *S. Hier.* testam interpretatur 2, 8; Is. 30, 14; 43, 9 et similiter Lev. 6, 21; 11, 33; 14, 5, 50; 45, 12; Num. 5, 17; Ier. 32, 14; Prov. 26, 23 etc. (vas fictile); h. l. vero = **וְרֹא** sol vocem intellexit, unde *acumina solis = radios reddidit*. *Theod.* vero **וְרֹא** legit; veritatem, uti *Sym.* quoque *וְרֹא* *חֲזָכוֹת* ferramenta fabri (cf. *Ol.*). In altero hemisticchio vox **וְרֹא** varietati interpretationum ansam dedit; significatio *aurum*, quam habet cf. Prov. 3, 14; 8, 10; 16, 16; *Zach.* 9, 3, vocem accepterunt LXX, *Chald.*, ¹ *Hier.* Sed cum *aurum* ad antecedentia non congruat, vox sane eo significatu capienda est, quo Is. 28, 27 (vulg. in serris); 41, 15 (cf. vulg. *planstrum triturans*) occurrit a **וְרֹא** *secare*, incidere. Ea enim ratione sensum satis commodum elicimus.

S. Hier. versio v. 21 « *sub ipso erunt radii solis et sternet sibi aurum quasi lutum* »; — intellectu et explicatu difficillima est (id quod in falsa verborum acceptione et a textu originali aliena nemo mirabitur); quare *Cod.* v. g. eam hisce dimittit: « *longe abit recta sententia* »; alii, uti *Calm.* nullam explicationem tentant; reliqui in varia abeunt: alii *in radiis et auro* squamas intelligent splendentes, quibus incubans Leviathan quiescat et dormiat; alii: agitatis fluctibus solis lucisque eripi aspectum; alii: nullo solis calore illum affici molestia; alii: res splendentes et pretiosas ab eo sperni, etc. (cf. *S. Thom. Pin. Cord. Sanct. Mar. Men. Tir. Gord. Vav.*).

Iam vestigia et indicia depingit, quibus in aquis eius praesentia et robur dignoscatur, v. 22 « *fervescere faciet quasi ollam profundum mare et ponet, quasi cum unguenta bulliant* »; — ita, si præcipiti cursu se proripit in flumen et aquas exagitatis motibus; hebr. *mare ponit ut ollam unguentarii vel mortarium unguentarii*, i. e. miscet, turbat omni sui iactatione et aquas facit quasi ebullire, fervescere, spumescere³. Ita undarum ebullitione, spumin, turbatione *robur* manifestat; sed cum placide natat, non caret tranquilla quadam gratia (cf. v. 3 **תְּבַדֵּל**); ita v. 23 in hebr. *post selucidam reddit semitam, reputabit* (aliquis) *mare canitem*, i. e. eius natatione aquae albescunt spuma; aquæ planities sulcis scissa albescentem spumam excitat, qua cursus eius insignitur; maris *canites*, *mare canum*, uti *ποταμὸς ἄλις, τοῦτο Σάχαρα* apud Homerum. Idem bene exprimit vulg. v. 23 « *post eum lucebit semita, aestimabit abyssum quasi senescentem* »; — i. e. canescens spuma; « *natantis vestigia ostendet longus spumæ sulcus et aquarum*

1. *Syrus* hos 3 versus 21, 22, 23 omisit; eos pariter omici vult *Hitz.*, at perperam, cum et aliarum versionum testimonium habeant et ad descriptionem apti sint.

2. **מַלְעָם** non solum de mari, verum etiam de profundis fluminum dicitur *Zach.* 10, 41 et de limo, luto profundo Ps. 69, 3.

albedo persimilis albae senis comae » (*Calm. sim. Mar. Cod. Male. Men. Tir. Cord.*); mare albescens dixeris (3 pers. *aestimabit* in universum accipe, ut saepius iam dictum est).

Demum descriptio concluditur, dum summatum recensetur belluae eminentia; v. 24 « non est super terram potestas, quae comparetur ei; qui factus est, ut nullum timeret »; — hebr. נְטוּרָה l. dupl. modo capit: vel *similitudo*, simile = נְטוּרָה (ite LXX *Cod. Mar. P. Del. Le Hir.*), vel *potestas, dominium* (cf. Zach. 9,10 — ita *Chald. Syr. Sym. οὐρανίας Ματ.* III. V. W. Zsch. *Hitz. Hirz. Renan.* i. e. nemo in eum dominari potest; utrumque *S. Hirz.* videtur coniunxisse; certe neminem potestate in illum valere, alterum-quoque membrum edicit: *factus, ut non timeat*. Unde v. 25 « omne sublime videt; ipsa est rex super universos filios superbiae »; — i. e. omnia alia animalia, licet sint robusta, despiciunt et spernit¹; bestiis alii ferocibus quasi rex praeest, iis est timori; bene LXX et *vet. lat.* ambitum huius potestatis circumscribunt: « ipse est rex omnium, quae in aquis sunt ».

Nota. Quod supra de *Behemoth* diximus, etiam de *Leviathan* valet, scil. fere communem esse veterum sententiam, hoc symbolo *diabolum* describi, et alias quidem ita explicare, ut nullum ibi agnoscentes animal omnia directe et immediate ad diabolum transferant et de diabolo dici velint (cf. *Phil. S. Greg. Br. Rup.*), alias vero, ut in bellua descripta imago et symbolum cernatur diaboli (cf. *S. Ephraem, exp. in. S. Thom. Pin. Cord. Sanct. Est. Tir.*). Attamen rem minime ut *certam* proponi apud aliquos notandum est; insuper, cur aliqui in eam interpretationem se adigi fateantur, bene adverte. Audi igitur v. g. *Ol.*: « Deus de dracone verba facit, quem nonnulli iuxta historiae veritatem animal esse volunt, robore et mole corporis eximium, alli vero Leviathan esse dixerunt, qui in initio diabolo inseruit et Evan decepit. Plerique vero eorum qui in Ecclesia claruerunt in commentariis suis et scriptis allegorice quae de Leviathan scripta sunt, ad diabolum referunt. Quod ad me attinet, an tale animal in rerum natura existat, dicere non possum... Quod vero ad draconem apostata... ea referantur, plurimum assentior »; et iterum: « an igitur tale aliquod animal sit, nondum persuasum habeo »; quod vero diabolum sacra Scriptura innuat, multis sanctis et in Ecclesia illustribus viris ita visum est ». Etiam *S. Thom.* propterea potissimum hanc de diabolo explicationem suaderi ait, quia

1. *Hitz.* corrigit נְטוּרָה *calcat, concutat*; at *mala* correctio, qua nimium dicitur; nam quomodo crocodilus omnia sublimia pedibus concutat? bene vere non curat, contemnit, sine timore aspicit. Melior est *B.* conjectura inserens נְטוּרָה, neque tamen necessaria, quia נְטוּרָה aspectum dicit consideratum, attentum, qui sane ab h. l. exsultat.
2. Etiam *Bahr.* commemorat, alias tale animal tamquam mentis figuratum considerare.

censem v. 25 rex super omnes filios superbiae aperte et unice dici diabolum (cf. ad cap. 40 lect. II et ad v. 25: « quia igitur multa praemiserat de proprietibus Leviathan in figura diaboli, consequenter praedictam metaphoram expavit etc. »). Atque *Sanct.* aliam pandit rationem, cum explicacione hanc amplectatur: « quia aut non, aut saltem non nisi difficile inveniatur ullum animal, cui illa convenient omnia, fit verisimile, quasi hieroglyphico animali expressum esse daemonis ingenium ». Sed nemo non videt, hanc rationem non subsistere, verum *poetica* descriptione animalis indolem perbene illustrari; quare subtracto hieroglyphico animali etiam hoc explicacionis fundamentum cessat. Neque id omittendum est, ex versionibus gr. et lat., quae *angēlos* perperam inserunt textui (v. 16, 24), explanatores in illam devenisse sentiantur; « probant potissimum ex eo, quod non videantur ceti vel ulli belluae convenire preces, pactum, foedus, cordis durities, timor angelorum, potestas regia super filios superbiae, quare ad naturam intellectualem videntur referenda » ita *Pin.*, postquam huius explanationis patronos: Isidorum, Tostatum, Riberam, Leonem Castrensem adduxit. Eam explicandi rationem ex veteribus non commemorant, nedum sequantur *Cod. Mar. Men.* et saltem de Leviathan non commemorant *Vav. Calm.*

Ceterum recole, quae in introductione de mystica explicatione diximus. Minime vero in animo est negare, aliquam saltem *ansam* huic interpretationi praeberi ab ipsa s. Scriptura, que draconem, Leviathan aliis in locis adhibet tamquam symbolum inimicorum Dei (cf. Is. 27, 1. Ez. 32, 2. Ps. 73, 44).